

NAPOMENE PREVODITELJA

I.

U rujnu 2021. obilježili smo 700. obljetnicu smrti Dantea Alighierija. Budući da je Dante stalni pratilac hrvatske književnosti i njezina višestoljetnog trajanja, budući da je njegova *Božanstvena komedija*, jedan od najčuvenijih proizvoda ljudskoga duha, stoljećima nadahnjivala hrvatsku književnost, kulturu i duhovnost, što potvrđuju brojni djelomični i cjeloviti prepjevi i prijevodi Danteova velespjeva, i budući da ove godine obilježavamo i 5. stoljetnicu prvotiska *Judite* Marka Marulića, prvoga hrvatskog književnika koji je Dantea vrlo dobro poznao i koji je preveo na latinski uvodno pjevanje *Komedije*, ali i vrlo rane i brojne reminiscencije u djelima naših pisaca, smatrao sam da bi jedan od bitnih prinosa obilježavanja trebao biti i novi prozni prijevod Danteove *Komedije*. Danteova svestremena umjetnost u obzoru hrvatske književnosti slikom je kontinuirane opredijeljenosti hrvatskih pisaca za veliko poglavlje svjetske literature, koje je ujedno i jedinstvena riznica umjetnosti čovječanstva. Teško je hrvatsku književnost, u svoj njezinoj zrelosti, otvorenosti i punini, zamisliti bez Dantea i njegove *Božanstvene komedije*, koja u emocionalno iznimno širokom rasponu između izopačenog očaja i vizije blaženstva izražava sve što je čovjek sposoban iskusiti, kako govori T. S. Eliot.

Kako je došlo do same zamisli da se ponovno u proznom slogu prevodi Danteova *Komedija*? Moram na tome zahvaliti Marku Grčiću. Hrvatska kulturna javnost posjeduje visoko ocijenjene i ovjerene pjesničke prijevode *Komedije*: Kombolov, Tomasovićev, Marasov, a kad je posrijedi *Pakao*, i Nazorov. Posjeduje i cjeloviti prozni prijevod koji je početkom 20. stoljeća (*Pakao*, 1909, Čistilište, 1912, i *Raj*, 1915) izradio Iso Kršnjavi. On se za prijevod u prozi odlučio jer je smatrao da su Danteovi stihovi neprevodivi u bilo koji jezik, odnosno da se ljepota *svete pjesme* „ne da oponašati ni u jednom jeziku“. Cilj mu je bio da što vjernije prenese pjesnikove misli, sadržaj spjeva. Kongenijalni prepjev Mihovila Kombola primjerice svakako je pjesnički prepjev kojim se možemo dičiti i u kojem možemo uživati, ali on ipak mjestimice uzmogne iznevjeriti pravi smisao Danteova remek-djela. Prijevod Ise Kršnjavoga međutim ipak je doprinio razumijevanju *Komedije*, približio je i proširio recepci-

ju toga vrhunskog djela među najšire slojeve čitatelja. Koliko je zapravo bitno osloniti se na prozni, doslovni, prijevod pokazuje primjerice T. S. Eliot, koji se za potrebe svojeg eseja o Danteu koristio izvornikom i engleskim proznim prijevodom, dok se proznim prijevodom Kršnjavoga koristio Marko Grčić pri prijevodu Eliotova eseja na hrvatski jezik, radi što točnijeg razumijevanja primjera kojima se Eliot služio za potkrepu svojih teza. Jer želi li se precizno i vjerno istaknuti Danteova misao, valja zaista posegnuti za proznim prijevodom koji je neće iznevjeriti i usmjeriti njezino razumijevanje kojim drugim smjerom. Godine objave prijevoda *Božanstvene komedije* Ise Kršnjavoga same po sebi dovoljno govore; da on jako teško korespondira sa suvremenim čita-njima, odnosno da njegov jezik ne može odoljeti zubu vremena i da bi ga bilo jako teško tako „usadašnjiti“ i osuvremeniti kako bi ga današnji čovjek mogao s punim razumijevanjem čitati. U razgovorima s Markom Grčićem često smo spominjali takvu potrebu. To više jer *Komedija* nije samo pjesničko djelo, ona je i dokument svoga vremena pa i sveukupnoga dotadašnjeg znanja civilizacije zapadnoga svijeta. *Komedija* je ključno književno, teološko, filozofsko, po-vijesno i političko djelo zapadne civilizacije potkraj srednjovjekovlja i nadola-skom novoga doba. Zato je vrlo često, kako govori Grčić, neusporedivo važ-nije da se prevede pravi smisao onoga što je Dante uistinu rekao, nego kako je pojedini prevoditelj riješio teška pitanja stihovnog ustroja i rimarija. Iz tih razgovora sazrela je zamisao da se drugi put posegne za proznim prijevodom, ali da se ipak zadrži Danteov pjesnički oblik, tercina. Osim toga, za razliku od dosadašnjih komentara dostupnih u hrvatskim izdanjima, koji su prilično šturi i nemaju onu dubinu po kojoj dosežemo brojne nijanse samoga teksta i Danteova izraza, smatrali smo da je potrebno upotrijebiti i komentare je-dnoga integralnog talijanskog kritičkog izdanja. Smatrali smo, isto tako, da bi ovaj prozni prijevod uz komentare trebao sučelice imati i talijanski izvornik, što naša dosadašnja izdanja *Božanstvene komedije* nisu imala. Velike kulture njeguju takvu praksu prevođenja u stihu ili u prozi, a novi je prijevod izvrsna prigoda da se takvoj praksi pridružimo i mi.

II.

Što se komentara tiče, posegnuo sam za integralnim izdanjem nakladnika Newton Compton Editori (Roma, quinta edizione, 2012): Dante Alighi-eri, *Divina Commedia. Inferno – Purgatorio – Paradiso*. Introduzione di Italo

Borzi. *Commento a cura di Giovanni Fallani e Silvio Zennaro*, u nizu *Grandi Tascabili Economici*. Pri prevodenju sam se koristio i izdanjem: Dante Alighieri, *La divina commedia*. A cura di Natalino Sapegno, Riccardo Ricciardi Editore, Milano, Napoli, objavljenim kao prva knjiga u sklopu projekta *Istituto della Enciclopedia dantesca* (Biblioteca Treccani, Milano, 2005), te rječnikom *Enciclopedia dantesca*. Uz komentare Giovannija Fallanija i Silvija Zennara, zadržao sam objašnjenja alegorije svakog pjevanja Ise Kršnjavoga, upravo zato da se povežu prijevod i njegova razjašnjenja otprije stotinu godina, koja bjelodano pokazuju kako je Kršnjavi bio vrstan ne samo prevoditelj nego i znalac. Objašnjenima prethodi kratak sadržaj svakog pjevanja. Prva knjiga, *Pakao*, providena je djelima hrvatskih likovnih umjetnika Tomislava Buntaka i Vatroslava Kuliša. Nacrt *Pakla* izradio je likovni urednik Željko Podoreški. Knjizi je pridodano analitičko kazalo. Nadam se da će prozni prijevod *Pakla* u suvremenome hrvatskom jeziku znatno olakšati recepciju Danteove *Komedije*, približiti je našem vremenu i najširim krugovima čitatelja te promicati Danteovo remek-djelo u mlađim i mladim generacijama. Točnošću prijevoda sadržaja Danteove *Komedije* mogu se mladi i mlađi naraštaji, a i svi oni koji nemaju dostatnu naobrazbu, solidno upoznati s tim spjevom, sinonimom za jedan od najvažnijih vrhova europske i svjetske poezije.

III.

Novoga proznog prijevoda u takvu slogu i takvu izdanju ne bi bilo bez brojnih osoba kojima dugujem veliku zahvalnost.

Najprije zahvaljujem Marku Grčiću na svim poticajnim razgovorima koje smo o Danteu i njegovoj *Božanstvenoj komediji* vodili, a zahvaljujem mu i na preporuci i recenziji prvog pjevanja *Pakla*, kojom mi je, uz drugu recenzenticu, prof. dr. sc. Ivu Grgić Maroević, omogućio da se 2019. natječem za stipendiju Ministarstva kulture i medija RH za prijevod Danteova spjeva.

Zahvaljujem Ministarstvu kulture i medija RH, koje je prepoznalo važnost projekta i dodijelilo mi spomenutu stipendiju.

Veliku zahvalnost dugujem Matici hrvatskoj, Predsjedništvu MH, Glavnom odboru MH i glavnom uredniku MH dr. sc. Luki Šeputu, koji su prepoznali značenje toga projekta i uvrstili ga u svoj trogodišnji nakladnički program.

Od srca zahvaljujem akademiku Stjepanu Damjanoviću na njegovima savjetima, potpori i pažljivim čitanjima cijeloga teksta.

Iznimno zahvaljujem izvršnoj urednici Vesni Zednik, koja je s mnogo samoprijedora i predanosti redigirala prijevod *Pakla* i bitno doprinijela preciznim jezičnim formulacijama prijevoda, njegojoj tečnosti i ljepoti.

Zahvaljujem kolegici Sandri Tribuson na korekturi te likovnom uredniku Željku Podoreškom i grafičkom uredniku Nevenu Osojniku na njihovim likovnim i oblikotvornim rješenjima.

Posebno zahvaljujem likovnim umjetnicima Tomislavu Buntaku i Vatroslavu Kulišu, koji su svojim novim likovnim čitanjima bitno doprinijeli suvremenom čitanju Danteova *Pakla*. Zahvaljujem likovnom kritičaru Milanu Bešliću, s kojim sam dijelio i rješavao razna pitanja koja su bila povezana s realizacijom izložbe *Dante u djelima suvremenih hrvatskih umjetnika. Vatroslav Kuliš, Tomislav Buntak, Zlatko Keser, Igor Rončević, Antun Boris Švaljek, Kuzma Kovačić*, izložbe koju su zajednički priredile Matica hrvatska i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i koja je održana u Kabinetu grafike HAZU od 24. rujna do 17. listopada 2021. u Zagrebu. Autor izložbe bio je Milan Bešlić, a katalog izložbe uredili su Bešlić i Božidar Petrač.

Izraze zahvalnosti upućujem i Talijanskome kulturnom centru u Zagrebu, koji je dao financijsku potporu ovom izdanju.

IV.

Novi prozni prijevod Danteove *Božanstvene komedije* pridružuje se nizu cjelovitih prijevoda i pjesničkih prepjeva Stjepana Buzolića (1897), Frana Uccellinija – Tice (*Divna gluma*, 1910), Ise Kršnjavoga, Mihovila Kombola (*Pakao*, 1948, *Čistilište*, 1955, *Raj*, 1960. s Olinkom Delorkom), Stjepana Markuša (*Inferno*, 1968, *Purgatorio*, 1968, *Paradiso*, 1970), Balda Nike Bogišića (*Uzvišeni sastav*), Slavka Kalčića (*Bogodična komedija*, na roverskoj čakavštini), Mirka Tomasovića i Mate Marasa, i cijeloj plejadi hrvatskih prevodilaca koji su preveli pojedine dijelove i epizode iz Danteova velespjeva, od Petra Preradovića, Stjepana Ivičevića, Jurja Carića, do Ante Tresića Pavičića, Milana Begovića, Milana Pavelića i Vladimira Nazora.

Božidar Petrač